

ХРЫСЦІЯНСКАЯ ІДЭАЛОГІЯ ЯК КРЫНІЦА РАЗВІЦЦА ЭТЫКА-ПЕДАГАГІЧНАЙ ДУМКІ БЕЛАРУСІ

Болбас В. С. (УА МДПУ імя І. П. Шамякіна)

Пачынаючы з X стагоддзя, найважнейшай светапогляднай крыніцай станаўлення і далейшага развіцця этыка-педагагічнай думкі Беларусі ва ўсе перыяды з'яўлялася хрысціянская ідэалогія. Яшчэ да афіцыйнага хрышчэння Русі на старажытнабеларускіх землях былі вядомы розныя хрысціянскія вучэнні. Так, геаграфічная блізкасць да Захаду абумовіла знаёмства нашых продкаў з пелагіянствам, якое мела значны выхаваўчы патэнцыял. Ірландскі манах Пелагій і яго паслядоўнікі сцвярджалі, што менавіта чалавек – галоўная каштоўнасць свету, бо “толькі яму Бог даў розум, усведамленне сваіх дзеянняў і разам з гэтым свабоду выбару паміж добром і злом” [1, с. 208]. Такім чынам, кожны чалавек мае магчымасць дасягнуць маральнай дасканаласці. Распаўсюджванне такіх поглядаў сярод нашых продкаў рыхтавала пэўны падмурак для станаўлення новай касмагоніі і правіл быцця людзей у рэчышчы хрысціянскай карціны свету.

Якраз апора на духоўныя каштоўнасці традыцыйнай культуры народа дапамагла хрысціянству ў асноўным негвалтоўна распаўсюдзіцца на ўсходнеславянскіх землях. Важным напрамкам хрысціянізацыі ўсходніх славян была адаптацыя да іх гістарычнага і культурнага жыцця, прыстасаванне да славяна-язычніцкіх духоўных каштоўнасцей.

У адрозненне ад язычніцкай рэлігіі, якая ў аснове была натуралістычнай, хрысціянства ўзнікла як рэлігія чалавека. Гэта садзейнічала пераарыентацыі светапоглядных уяўленняў нашых продкаў з міфалагізаванага Сусвету на чалавека, на яго маральна-духоўныя каштоўнасці і месца асобы ў грамадстве. На працягу гісторыі чалавецтва

хрысціянская ідэалогія з-за арганізацыйнай звязанасці рэлігіі з сацыяльна-палітычнай сістэмай грамадства выкарыстоўвалася ў значнай ступені як інструмент дзяржаўных і сацыяльных інстытутаў. У дадзенай жа працы яна, у першую чаргу, разглядаецца як сістэма светаўспрымання і каштоўнасных арыентацый, элементаў пачуццяў людзей. Хрысціянства, якое ўзнікла ў Палесціне на аснове іўдзейскага монатэізму, супрацьпаставіла антычнай скіраванасці да геданізму і самасцвярджэння блізкаўсходні ідэал самаабмежавання, пакоры, узаемадапамогі і духоўнай незалежнасці ад зямных уладароў. У аснову светапоглядных уяўленняў хрысціянства быў пакладзены прынцып самакаштоўнасці кожнага чалавека, скіраванага да агульнага добра. Два вымярэнні чалавека (душа і цела) дапаўняюцца трэцім – “дух” (духоўнасць) – прыналежнасць да боскага праз веру і маральную чысціню. Згодна з хрысціянскім веравучэннем, падмуркам грамадскага ўладкавання павінна стаць дабрачыннае жыццё кожнага індывіда. Дамінантай паводзін чалавека, мэтай яго выхавання можа быць толькі высокая маральнасць. Такім чынам, ставілася задача злучыць у адзіны пачатак высокі духоўны і жыццёвы сэнс чалавечага быцця.

Хрысціянскае вучэнне вызначалася маральна-дыдактычным, павучальным, этыка-формастваральным зместам. На працягу ўсяго перыяду Сярэднявечча на беларускіх землях рэлігійна-маральныя ідэі займалі дамінуючае становішча. Ім падпарадкоўваліся агульнафіласофскія, этычныя і ў пэўнай ступені палітычныя ідэі таго часу. Паказальна, што прадстаўнікі грамадскай і педагагічнай думкі Беларусі ў пошуках шляхоў маральна-духоўнага ўдасканалення грамадства актыўна звярталіся да раннехрысціянскіх ідэй, якія мелі ярка выражаную дэмакратычную скіраванасць.

Прынцыпова важна, што ў Беларусі, асабліва з XIV ст., найбольшае пашырэнне атрымліваюць ідэі Новага Завету. Як вядома, новазапаветная этыка мае істотныя адрозненні ад старазапаветнай. Па ацэнках саміх апосталаў, Закон Старазапаветны – толькі цень маральнай пабудовы Новага Завету. Так, у даевангельскі перыяд “галоўным маральным вектарам было выкананне некаторых этычных норм, якія мелі пэўны канечны характар, а для новазапаветнага чалавека “нормай” становіцца імкненне да “ненармаванага” бясконцага ўдасканалення” (выдзелена намі – В. Б.) [2, с. 116].

Маральныя заповеды хрысціянства звернуты, перш за ўсё, да ўнутранага свету індывіда, да яго сумлення. Нават абмежаваны характар маральных норм уяўляе сабой не толькі і не столькі абмежаванне дзейнасці чалавека адносна іншых, а ўстанаўленне межаў уласных дум, помыслаў, дзеянняў і ўчынкаў. Адносіны да іншых – гэта перш-наперш адносіны да самога сябе. Так ствараецца аснова для таго, каб, як і ў этычных вучэннях Антычнасці, абсалютнае дабро і ўласнае шчасце ядналіся ў адзінае цэлае. Пад дабрачыннасцю разумеецца сукупнасць маральных рыс і якасцей, з дапамогай якіх можна ажыццяўляць набліжэнне да агульнага добра, прычым маральнай ацэнцы падвяргаюцца не толькі непасрэдныя дзеянні і ўчынкі, а і думкі, намеры чалавека. Асновай жа гэтага працэсу, яго дзейным сродкам

і адной з мэт з'яўляецца любоў. Паводле апостала Паўла, вера, надзея і любоў утвараюць саму сутнасць чалавека, “але любоў з іх больш”. Прычым непасрэдна любоў да недасягальнага маральнага ідэалу – Бога – вылучаецца на бясспрэчна першае месца, бо толькі пры параўнанні сваіх якасцей з найвышэйшымі Боскімі чалавек можа пазнаць сябе, а, паводле Бібліі, самапазнанне з'яўляецца абавязковым і найважнейшым момантам на шляху маральна-духоўнага ўдасканалення.

Арыентацыя на новыя маральна-духоўныя каштоўнасці абумовіла рашучую змену мэт выхавання. У адрозненне ад выхаваўчых мэт іншых ідэалагічных плыняў і натуралістычнай этыкі, якія імкнуліся ўдасканаліць чалавека ў межах яго ўласных магчымасцей і здольнасцей, хрысціянства ставіць задачу радыкальна змяніць саму чалавечую прыроду – вярнуць ёй першапачатковую сутнасць, закладзеную Творцам.

Адной з асаблівасцей хрысціянскай этыкі і антрапалогіі з'яўлялася тое, што шляхі і сродкі духоўнага ўдасканалення асобы разпляталіся з улікам свабоды волі кожнага індывіда. З абвяшчэннем чалавека ў якасці найвышэйшай каштоўнасці хрысціянства фактычна прызнавала аўтаномнасць унутранага свету асобы і практычна замацоўвала за ёй права на свабоднае праяўленне свайго індывідуальнага “Я”. Праблема “самаўладдзя душы”, або свабоды волі, аказала сур'ёзны ўплыў на фарміраванне ідэй маральнага выхавання на беларускіх землях у даследуемы перыяд.

З дапамогай ведання хрысціянскай сістэмы каштоўнасцей, на аснове жыццёвага вопыту чалавек павінен сам вызначыцца ў сваім выбары. І калі ў якасці абсалютнага добра можна ўказаць ідэальны ўзор паводзін, які дыктуе рэлігія, то для канкрэтных абставін даваліся арыенціры не столькі добра, колькі таго, што не з'яўляецца добром, чаго трэба пазбягаць і што яму трэба супрацьпастаўляць. Невыпадкова, што ў літаратурным помніку XII ст. “Слова аб пакутах”, шырока распаўсюджаным на беларускіх землях, шэраг амаральных рыс і адпаведных дзеянняў адносіцца да грахоўных. Сярод іх: хлусня, паклёп, зайздасць, гнеў, гардыня, насілле і інш. [3, с. 20]. Хрысціянская этыка вучыць, што не заўсёды дабрадзейная свядомасць увасабляецца ў дабрадзейныя справы. Сімяон Новы Багаслоў адзначаў: “сярод тысяч і дзясяткаў тысяч ледзь вы знойдзеце аднаго, хто будзе хрысціянінам па словах і справах” [4, с. 85]. Сапраўды, высокамаральным чалавекам можа быць той, у каго кожны элемент маральнай свядомасці з'яўляецца асновай адпаведных учынкаў, а, з іншага боку, кожны дабрадзейны ўчынак з'яўляецца вынікам сукупнай духоўнай годнасці асобы. Іншымі словамі, сама вера, маральнасць чалавека павінны мець дзейнасны характар.

Ужо на першых этапах распаўсюджвання хрысціянства на ўсходнеславянскія землі актыўна пранікаюць неартадаксальныя, ерэтычныя вучэнні. Найбольш пашыраныя з іх арыянства і пелагіянства адлюстраваліся ў асаблівасцях этыка-педагагічных ідэй свайго і наступных часоў. Так, арыяне адваргаюць багаслоўскі ірацыяналізм і робяць зразумелымі для

шырокіх мас галоўных ідэй хрысціянства, тым самым закладваюць падмурак рацыяналістычнай этыкі. Пелагіяне, адмаўляючы першародны грэх, чалавечае ўратаванне бачылі ў самастойным, свабодным імкненні да добра, чым арыентавалі кожнага да самаўдасканалення, самабудаўніцтва, самастварэння.

Своеасаблівай крыніцай фарміравання этыка-педагагічных ідэй на ўсходнеславянскіх землях з'явілася старабалгарская кніжнасць. Праз балгарскія богаслужэбныя кнігі і балгарскіх святароў палажэнні хрысціянскай этыкі даносіліся да нашых продкаў. Пад уплывам Балгарыі фарміруюцца пэўныя адметнасці ўсходнеславянскага хрысціянства – своеасаблівы рэлігійны аптымізм, больш мяккі манаскі аскетызм, наданне міласціне характару магутнай уратавальнай сілы. Зборнік твораў Іаана Златавуста “Златаструй”, складальнікам якога лічаць цара Сімяона, быў завезены на ўсходнеславянскія землі з Балгарыі ў XII ст. і з'яўляўся тут самай распаўсюджанай крыніцай тлумачэння маральных заветаў хрысціянства. Д. С. Ліхачоў канстатуе: “Урэшце рэшт тое царкоўнае пісьменства, якое перадала нам Балгарыя, – гэта самае важнае, што дало Русі хрышчэнне” [5, с. 253].

Важнымі тэарэтычнымі крыніцамі развіцця і фарміравання ідэй маральнага выхавання на беларускіх землях у перыяд X–XIII стст. з'яўлялася візантыйская патрыстыка. Дзякуючы багаслоўскай і філасофскай спадчыне Рыгора Багаслова (Назіянзіна), Васіля Вялікага, Рыгора Ніскага, Іаана Златавуста, Кірылы Александрыйскага, Яна Дамаскіна, Сімяона Новага Багаслова, Грыгорыя Паламы і інш., якая прыйшла на нашыя землі ў XI–XII стст., беларускія мысліцелі мелі магчымасць далучыцца да дактрынальных асноў хрысціянскай этыкі і маральна-этычных каштоўнасцей элінскай літаратурна-філасофскай спадчыны. Яе лейтматывам была праблема маральна-духоўнага ўдасканалення. Таму для грамадства найгалоўнейшай справай павінна стаць выхаванне, бо “няма мастацтва большага, чым гэта. Што можа параўнацца з ім, каб упарадкаваць душу і сфарміраваць розум юнака” [6, с. 172].

Такім чынам, з X ст. светабачанне беларускага народа набывае хрысціянскі вектар развіцця. Новая рэлігія пераконвала, што толькі дабрачыннасць з'яўляецца падмуркам грамадскага жыцця, жыццёвы шлях чалавека павінен быць накіраваны на дасягненне духоўна-маральнага ідэалу. Хрысціянская этыка, пастулаты якой сінкрэтычна дапаўнялі, узбагачалі і развівалі славяна-язычніцкія духоўныя каштоўнасці, стала асноўнай светапогляднай крыніцай развіцця этыка-педагагічнай думкі Беларусі на працягу ўсіх наступных перыядаў яе гісторыі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Громов, М. Н. Русская философская мысль X–XVII веков / М. Н. Громов, Н. С. Козлов. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 288 с.
2. Свешников, В. Очерки христианской этики / В. Свешников. – М. : Паломникъ, 2001. – 623 с.
3. Замалеев, А. Ф. Восточнославянские мыслители: эпоха Средневековья / А. Ф. Замалеев. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1998. – 270 с.

4. Лейн, Т. Христианские мыслители / Тони Лейн. – СПб. : Мирт, 1997. – 352 с.
5. Лихачев, Д. С. Крещение Руси и государство Русь / Д. С. Лихачев // Новый мир. – 1988. – № 6. – С. 249–258
6. Иоанн Златоуст. О воспитании / Иоанн Златоуст. – М. : Паломник, 1990. – 903 с.

МГПУ им. И.П.Шамлякина